

Foto: Anda van Riet

DIFFERENTIËREN IN DE KLAS VOOR DE BETERE LEERLING IN HAVO EN VWO

Vijf eenvoudige principes om taallessen uitdagender te maken

Hoe kunnen havo/vwo-leerlingen die meer aankunnen dan andere, in het taalonderwijs uitgedaagd worden? En hoe kun je differentiëren met bestaande leermiddelen zodat deze leerlingen op maat worden bediend? SLO heeft op de site <talentstimuleren.nl> criteria beschreven om Nederlands (en de moderne vreemde talen) te ‘verrijken’. Doel is dat talentvolle leerlingen hun kwaliteiten en talenten beter benutten en deze verder ontwikkelen. De site laat zien hoe bestaande lessen eenvoudig kunnen worden aangepast voor deze leerlingen, zonder dat de docent zijn hele onderwijs op de kop hoeft te zetten.

TIDDO EKENS

In het voortgezet onderwijs zien we dat scholen ambitieus zijn als het gaat om het stimuleren van talentvolle leerlingen. Er zijn tal van initiatieven beschreven waarin deze leerlingen op vmbo, havo en vwo worden uitgedaagd. Het gaat meestal om een extra aanbod buiten het reguliere curriculum, extra vakken of vakken op een hoger niveau. Het onderzoek van de Inspectie van Onderwijs *Hoe gaan we om met onze best presterende leerlingen* (2015) rapporteert: ‘Het reguliere lesaanbod is echter voor de meeste leerlingen nog steeds verplicht en juist daar vinden ze te weinig uitdaging. Ondanks de goede ambities hebben we nog maar beperkt daadwerkelijke en betekenisvolle aanpassingen in de reguliere lessen gezien.’ Hoogste tijd dus om juist het differentiëren binnen vakken meer aandacht te geven. Hoe kunnen getalenteerde, begaafde of betere leerlingen met de huidige

leermiddelen beter op maat bediend worden? Welke aanpassingen zijn dan nodig?

SLO heeft criteria beschreven waarmee het havo/vwo-onderwijs verrijkt kan worden voor leerlingen die meer aankunnen. Op basis van onderzoeken en schoolervaringen zijn deze criteria zowel voor Nederlands, Engels, Frans als Duits gespecificeerd. Ook is gebruik gemaakt van de publicatie *Nederlands verrijkt* (Bonset, Ebbers & Wientjes, 2003). De site <bit.ly/ltn-talent> laat zien hoe bestaande lessen uit lesmethodes kunnen worden aangepast en hoe docenten hun lessen kunnen verrijken. Ook levert de site per taal een overzicht van verrijkingsmateriaal dat reeds beschikbaar is.

Vijf criteria voor uitdagende taallessen

De vraag is waaraan een verrijkte les idealiter moet voldoen. In principe geldt voor zo’n les wat voor elke gedifferentieerde les geldt. Binnen een en dezelfde les zijn er

CRITERIUM	TOELICHTING
Heeft een hoge moeilijkheidsgraad	<ul style="list-style-type: none"> • Bevat een moeilijk, abstract onderwerp waar leerlingen nog weinig voorkennis over hebben. • Doet een beroep op hogere denkvaardigheden. • Laat leerlingen echte problemen oplossen (zinvol product bestemd voor een echt of denkbaar publiek ook uit bijvoorbeeld de beroepsmatige praktijk). • Laat leerlingen werken met een groot aantal gevarieerde bronnen. • Laat leerlingen kennismaken met ethische en morele dilemma's die typerend zijn voor het interessegebied of aansluiten bij de dagelijkse praktijk.
Bevat open opdrachten	<ul style="list-style-type: none"> • Vraagt van leerlingen een onderzoekende houding en doet een beroep op hun probleemoplossend vermogen. • Stimuleert het kritische denkvermogen. • Laat leerlingen zoeken naar samenhang en verbanden (transfer naar andere vakgebieden). • Stimuleert de metacognitieve vaardigheden van de leerlingen (onder andere plannen en reflecteren). • Varieert in schriftelijke en mondelinge bronnen en soorten media. Biedt de leerlingen ruimte om eigen oplossingsmethoden uit te denken en toe te passen.
Stimuleert een onderzoekende houding bij leerlingen	<ul style="list-style-type: none"> • Laat leerlingen werken met (wetenschappelijke) theorievorming en/of beroepsmatige praktijk. • Laat leerlingen werken met abstracte begrippen en generalisaties. • Laat leerlingen onderzoek doen door bijvoorbeeld gegevens te laten verzamelen en daaruit conclusies te laten trekken. Laat leerlingen bewijzen, voorbeelden zoeken bij generaliserende opvattingen, stellingen. Laat leerlingen zelfstandig complexe informatie of bronnen beoordelen.
Vraagt om een reflectieve houding	<ul style="list-style-type: none"> • Laat leerlingen reflecteren op aanpak, eindresultaat en inzet van kennis, vaardigheden en competenties in opdrachten. • Laat leerlingen een logboek gebruiken (een instrument wat hen helpt te reflecteren). • Stimuleert en begeleidt leerlingen bij het leren plannen. • Laat leerling kritisch gebruikmaken van bronmateriaal. • Laat leerlingen andere leerlingen begeleiden en feedback geven op product en proces van leren.
Geeft ruimte aan talentontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> • Helpt leerlingen inzicht in eigen talenten en eigen leervoorkeuren te krijgen. • Stelt leerlingen in staat om te werken aan eigen gekozen onderwerpen en activiteiten. • Biedt een variatie aan opdrachten die tegemoetkomen aan verschillende leerstijlen. • Stimuleert de intrapersoonlijke ontwikkeling.

Kader 1. Algemene criteria verrijkingsmateriaal. Zie voor uitgewerkte criteria per vak met voorbeelden: <bit.ly/lm-talent>

verschillende materialen, werkvormen en groeperingsvormen beschikbaar (Maters & Ekens, 2015). SLO heeft specifiek voor verrijkingslessen vijf criteria ontwikkeld (zie kader 1). Eén criterium kan een les al aanzienlijk verrijken maar meestal gaat het om een combinatie van criteria zoals ook de bijgevoegde lesvoorbeelden op de genoemde site laten zien. De criteria zijn:

- hoge moeilijkheidsgraad;
- open opdrachten;
- onderzoekende houding;
- reflectieve houding;
- ruimte voor talentontwikkeling.

Het criterium *hoge moeilijkheidsgraad* gaat bij het vak Nederlands uit van het streefniveau van het referentiekader taal. Dat betekent dat in de onderbouw havo/vwo het streefniveau taalniveau 3F is. Het centrale uitgangspunt is hierbij dat leerlingen zo veel mogelijk in contact komen met originele, complexe teksten zoals die in het dagelijks leven voorkomen. Dus geen herschrijvingen of vereenvoudigingen van bestaande teksten, gewoon de echte teksten. *Open opdrachten* stimuleren de hogere denkvaardigheden van leerlingen, zoals probleemoplossend en kritisch denkvermogen en het leggen van verbanden. Om een *onderzoekende houding* te stimuleren, werken leerlingen met theorieën, abstracte begrippen en voeren ze onderzoek uit. Het ontwikkelen van een *reflectieve houding* gebeurt door zowel de eigen aanpak als het eindproduct van de leerlingen tot onderwerp van reflectie en feedback te maken. Het laatste criterium – *ruimte voor talentontwikkeling* – sluit aan bij de eigen kwaliteiten en voorkeuren van leerlingen.

De vijf verrijkingscriteria klinken vanzelfsprekend maar in het huidige aanbod van leermiddelen ligt de nadruk vaak op cognitie: signaalwoorden aanwijzen, grammaticale termen benoemen of tekststructuren herkennen. Geschikt verrijkingsmateriaal focust behalve op deze kennis over taal ook op een groter passief en actief taalaanbod waarbij creatieve, analytische en onderzoeksvaardigheden worden ingezet. De volgende voorbeelden bij het criterium open opdrachten demonstreren deze bredere focus van taalonderwijs:

- leerlingen onderzoeken taalverandering en taalvariatie, houden een presentatie, en schrijven een discussiestuk voor leerlingen en docenten;
- leerlingen maken kennis met leven en werk van Constantijn Huygens en schrijven drie epigrammen;

- <beterspellen.nl>: laat onderbouwleerlingen dagelijks 3F-opdrachten maken.

- Kijkwijzers (<bit.ly/lm-kijkwijzers>): instrument om zelf taalprestaties in te schatten, zowel door leerlingen als docenten.

- <lezenvoordelijst.nl>: indeling van literatuur in zes niveaus waardoor leerlingen het bovenliggende niveau kunnen opzoeken.

- <meertens.knwa.nl/soundbites>: een rijke collectie met opnames van dialecten, geschikt om onderzoek en analyse op te verrichten.

- Nederlands verrijkt (<bit.ly/lm-nedverrijkt>): 25 verrijkingsstaken voor de onderbouw voortgezet onderwijs, totaal 237 lesuren en gratis beschikbaar.

- <nieuwsbegrip.nl>: wekelijks actuele teksten met opdrachten; niveau D is bedoeld voor havo/vwo 3-4 maar kan dus ook in leerjaar 1 en 2 worden ingezet voor getalenteerde leerlingen.

- <onzetaal.nl>: de twee gratis e-mailnieuwsbrieven *Taalpost* en *Woordpost* dagen taalliefhebbers uit om te reflecteren en te verwonderen.

- <poeziepaleis.nl>: deelname aan dichtwedstrijden voor jongeren van 12 tot 19 jaar om het creatieve talent uit te dagen.

- <taaldvies.net>: online-taaladviezen, geschikt voor leerlingen die taalverschijnselen willen onderzoeken en analyseren.

- <taaluniversum.org>: het onderdeel 'De wereld van het Nederlands' biedt een rijke schat aan informatie over de Nederlandse taal.

Kader 2. Overzicht verrijkingsmateriaal Nederlands. Bron: <bit.ly/lm-verrijken>. Ook voor de talen Engels, Frans en Duits zijn via de site <bit.ly/lm-talent> overzichten per vak te downloaden

Het didactisch handelen in de les afstemmen op verschillen tussen leerlingen is voor veel leraren en scholen een grote uitdaging

- leerlingen schrijven een verhaal, gedicht of column voor een schrijfwedstrijd.

Instrumenten voor analyse, onderzoek en creatie

Binnen bestaande lesmaterialen – lesmethodes en andere leermiddelen – is meestal al differentiatie beschikbaar voor de leerlingen die beter in taal zijn. Voor de sterkere havoleerlingen kan bijvoorbeeld eenvoudig uitgeweken worden naar opdrachten in een vwo-methode. Ook bieden alle methodes voldoende extra oefenmateriaal om de snellere of betere leerling te bedienen. Maar als je uitgaat van de vijf genoemde criteria voor verrijkt onderwijs in het Nederlands, komt onderzoek, analyse en eigen creatie minder aan bod. De meeste verrijking is meer van hetzelfde, dus eigenlijk vooral herhaling. Daarom heeft SLO een (willekeurige) selectie gemaakt van aanvullende lesmaterialen, bronnen en hulpmiddelen waarmee het taalonderwijs verrijkt kan worden (zie kader 2). Deze lijst geeft suggesties met welke instrumenten bestaande lessen kunnen worden aangevuld. Daaruit kan naar hartelust worden geput om bestaande lessen te verrijken.

Een bestaande les verrijken

Het didactisch handelen in de les afstemmen op verschillen tussen leerlingen is voor veel leraren en scholen een grote uitdaging. Ook op havo/vwo krijgen nog steeds veel leerlingen op één niveau met één lesmethode les van één docent die de theorie op één manier uitlegt. Op verschillende vlakken kan gedifferentieerd worden: op het taalniveau, op een gevarieerde keuze van opdrachten, op de bron van de uitleg en op de uitleg zelf. Deze differentiatiemogelijkheden gelden natuurlijk net zozeer voor havo/vwo/gymnasium als voor vmbo, en voor

OPDRACHT VERRIJKEN

Voor de docent zijn er drie keuzeopdrachten ter vervanging van of aanvulling op de huidige opdracht 1 tot en met 5.

Opdracht A – Schrijf een aankondiging

1. Het artikel 'Leraren zijn er aardiger en minder gestrest' is gepubliceerd in het *Onderwijsblad*. Schrijf voor de website van het *Onderwijsblad* een tekst van maximaal 100 woorden. Dat zijn ongeveer tien zinnen. In deze tekst kondig je het artikel aan. Je aankondiging heeft twee kenmerken:
 - a. je beschrijft kort de belangrijkste informatie in het artikel;
 - b. je maakt de lezer nieuwsgierig zodat hij het hele artikel wil gaan lezen.
2. Maak groepjes van vier leerlingen. Ieder van jullie leest tekst voor. Kies samen één tekst die het artikel het beste samenvat en de lezer het meest nieuwsgierig maakt.
3. Luister naar de tekst van de andere groepen.
4. Welke aankondiging vind jij het beste? Leg je keuze uit.

Opdracht B – Vat in viertallen de tekst samen (expertwerk-vorm)

1. Maak een groepje van vier personen.
2. Verdeel de alinea's over elkaar, ieder krijgt twee alinea's. Persoon A leest alinea 1 en 2, B leest alinea 3 en 4, C leest alinea 5 en 6, D leest alinea 7 en 8.
3. Ieder van jullie vat zijn twee alinea's kort samen. Doe dat in de volgorde van de tekst.
4. Lees elkaar je samenvatting van twee alinea's voor. Zorg ervoor dat jullie allemaal de inhoud van de andere alinea's goed begrijpen. Stel elkaar eventueel vragen.
5. Vat nu de tekst samen in maximaal 6 zinnen.

Opdracht C – Maak toetsvragen bij de tekst

1. Lees de tekst en bedenk zes toetsvragen. Doe dat zo:
 - a. Maak een vraag over het tekstdoel.
 - b. Maak een vraag over het onderwerp.
 - c. Maak een vraag over de verschillen tussen het Australische en het Nederlandse onderwijs.
 - d. Maak een vraag over de betekenis van de drie belangrijkste en moeilijkste woorden in deze tekst.
 - e. Maak een vraag over tekstverbanden.
 - f. Maak een vraag over signaalwoorden.
2. Geef je vragen aan een ander.
3. Beantwoord de vragen van een ander.
4. Kijk samen de antwoorden op de vragen na.

Kader 3. Verrijken van een leesles. Bron: <bit.ly/lm-screeningnl>

EXTRA VERRIJKINGSOPDRACHT ALS AANVULLING OF VERVANGING

Opdracht A

Noteer uit enkele nieuwsberichten vijf zinnen met een meewerkend voorwerp.

Onderstreep het meewerkend voorwerp.

Opdracht B

'Hen' en 'hun' wordt vaak verwisseld in het dagelijks spraakgebruik. Wanneer gebruik je 'hen' en wanneer gebruik je 'hun'? Leg dit uit met behulp van enkele voorbeeldzinnen.

Opdracht C

In het Duits zijn er vier naamvallen. Welke naamval krijgt het meewerkend voorwerp?

Noteer een voorbeeldzin in het Duits met een meewerkend voorwerp.

Opdracht D

Noem minstens twee redenen waarom het belangrijk is om een meewerkend voorwerp in een zin te herkennen.

Kader 4. Verrijken van een les over het meewerkend voorwerp. Bron: <bit.ly/lm-screeningnl>

onderbouw even sterk als voor bovenbouw. Hoe kun je nu als docent met enkele simpele materiaalbewerkingen en didactische werkvormen ook de meer getalenteerde leerling bedienen? Met behulp van een checklist zijn bij wijze van voorbeeld twee paragrafen uit lesmethodes verrijkt, zowel een leesles uit *Talent* als een spelling- en grammaticales uit *Nieuw Nederlands*. Bij de leesles is gebruikgemaakt van deze variaties en uitbreidingen:

- een aankondiging schrijven van de leestekst;
- expertwerkvorm: samenvatten en navertellen van delen van de tekst;
- zelftoetsvragen maken, en andermans antwoorden nakijken.

In kader 3 zijn drie keuzeopdrachten opgenomen die ingezet kunnen worden ter vervanging van of aanvulling op de huidige opdracht 1 tot en met 5.

Bij de spelling- en grammaticales is gebruikgemaakt van de volgende verrijkende aanpak:

- een 'cocktail' van werkvormen: modellering, denken-delen-uitwisselen, klassikaal nakijken;
- zelfstandig theorie verwerken, reproduceren en/of aan

Differentiëren hoeft niet moeilijk te zijn en ook niet veel tijd te kosten

- elkaar uitleggen;
- een versnelde variant om opdrachten te verwerken en tijd te winnen voor meer uitdagende opdrachten;
- drievoudige transferopdracht: het meewerkend voorwerp herkennen in buitenschoolse teksten, de vraag waarom de term belangrijk is, en hoe de grammaticale term in andere talen een rol speelt.

In kader 4 zijn enkele opdrachten opgenomen die de transfer maken van de theorie (herkennen van het meewerkend voorwerp) naar de wereld buiten de school. Dat laatste is op vier manieren uitgewerkt: het meewerkend voorwerp in nieuwsberichten, het verschil tussen hen/hun, meewerkend voorwerp in het Duits, en reflectie op de vraag waarom het nuttig is een meewerkend voorwerp te kunnen herkennen.

Differentiëren hoeft niet moeilijk te zijn en ook niet veel tijd te kosten zoals de voorbeelden laten zien. De criteria en de screeningslijst helpen de docent om bestaande opdrachten aan te passen. Het belangrijkste voordeel van differentiatie voor de betere leerling ligt voor de hand: getalenteerde leerlingen bereiken een hoger taalniveau dan zij normaal bereikt zouden hebben. En een ander voordeel is in de lespraktijk ook wenselijk: getalenteerde leerlingen worden geprikkeld actief aan de les deel te nemen en gemotiveerd om hun talenten verder te ontwikkelen. ■

LITERATUUR

- Bonset, H., Ebbens, D., & Wientjes, H. (2003). *Nederlands verrijkt: Een handreiking en verrijkingstaken Nederlands voor hoogbegaafde leerlingen in de basisvorming*. Enschede: SLO.
- Inspectie van het Onderwijs. (2015). *Hoe gaan we om met onze best presterende leerlingen?* Utrecht: Auteur.
- Maters, F., & Ekens, T. (2015). Rekening houden met verschillen bij het vak Nederlands: Praktijkervaringen met opbrengstgericht werken. *Levende Talen Magazine*, 102(2), 25–27.